

Ігор В. Кривов'язюк
ФЕНОМЕН ЧАСУ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті проаналізовано роль чинника часу в розвитку економічних систем, а також властивості й функції часу відносно економічних систем. Зроблено спробу виявлення його двоякої природи та впливу на розвиток економічних систем.

Ключові слова: економічне зростання; циклічність; криза; швидкість протікання економічних процесів; час.

Табл. 1. Літ. 11.

Игорь В. Кривовязюк
**ФЕНОМЕН ВРЕМЕНИ В РАЗВИТИИ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ**

В статье проанализирована роль фактора времени в развитии экономических систем, а также рассмотрены свойства и функции времени относительно экономических систем. Сделана попытка выявления его двоякой природы и влияния на развитие экономических систем.

Ключевые слова: экономический рост; цикличность; кризис; скорость протекания экономических процессов; время.

Igor V. Kryvovyazyuk¹
**PHENOMENON OF TIME IN ECONOMIC
SYSTEMS DEVELOPMENT**

The role of time factor in the development of economic systems, its properties and functions related to economic systems are analyzed. An attempt to identify the time dual nature and impact on the development of economic systems is made.

Keywords: economic growth; cyclicity; crisis; speed of economic processes; time.

Постановка проблеми. Ми звикли розглядати розвиток економічних систем у часі, а зростання чи занепад економічних систем прив'язувати до циклічності. В економічній науці прийнято вести мову про теорію економічного зростання, вказуючи при цьому, що основний шлях до довготривалого зростання – забезпечення адаптаційної, а не аллокаційної ефективності. Результативні економічні системи породжують гнучкі інституційні структури, здатні долати потрясіння і зміни, немінучі навіть при успішному розвитку. Однак становлення таких структур – результат тривалого процесу, а отримати високу адаптаційну ефективність у короткий термін досить складно. Тому на сучасному етапі розвитку економіки ми лише розпочинаємо виходити на шлях до розуміння того, як економічні системи функціонують у часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, в яких аналізується вплив чинника часу на функціонування та розвиток економічних систем, знайшли своє відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Е. Балацького [1], Т. Васильєвої [3], В. Григор'єва [4], Ю. Дерев'янка [5], Н. Кожевнікової [6], Д. Норта [11; 12], В. Полещука [8], А. Субботіна [9], Т. Шевченко [10].

Вивчаючи роль часу в розвитку економічних систем будь-якого типу, слід погодитись з твердженням Е. Балацького: «В економічній науці феномен часу сам по собі ніколи не мав великого значення і вже тим більше не слугував

¹ Lutsk National Technical University, Ukraine.

дороговказом, який дозволяв би краще зрозуміти все, що вже зроблено людством. Досі всіх цікавлять конкретні економічні ідеї, а не їх фон, в якості якого слугує, зокрема, час» [1, 224]. Це прямо підкреслює втрату часом своєї ваги в дослідженні економічних процесів і розвитку економічних систем.

У праці А.М. Бича час трактується як «вторинний прояв реально існуючих у природі фізичних процесів, які, в кінцевому рахунку, й визначають хід усіх подій» [2, 3]. Про зв'язок часу з економічними процесами практично не йдеться.

В. Григор'єв підкреслює, що ми живемо в інформаційну епоху, коли «істотно зростає роль чинника часу, зважаючи на прискорення процесів передачі необхідних обсягів інформації з телекомунікаційних мереж, її систематизації в державних і корпоративних банках даних для прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень» [4]. За таких обставин неврахування чинника часу може призвести до численних збитків у системі господарювання країни.

Менеджери розглядають час як певну даність, задані межі, в яких необхідно реалізувати певні бізнес-процеси організації, вирішити завдання менеджменту, маркетингу тощо [8, 61]. Зрозуміло, що вирішити абсолютно усі завдання у встановлений час досить складно, тому слід скорочувати або бізнес-процеси, або поставлені цілі чи завдання.

Ю. Дерев'янку в науковій статті [5, 133–139] вивчає тенденції аналізу чинника часу у сучасних економічних дослідженнях.

А. Субботін стверджує, що зведення динаміки економічних процесів до циклічності призвело методологію дослідження до технічної процедури вимірювання часу в рамках завдання погодження неоднорідності економічних процесів, що прямо не відповідає ідеї універсальності часу [9, 137].

У науковій праці Т.Є. Шевченко та К.Ю. Удовіченко зазначено, що «актуальність дослідження часу як економічної категорії, а також форми економічного часу, визначається необхідністю виявлення закономірностей розвитку господарюючих суб'єктів в умовах сучасної економіки, тому виникає наполеглива необхідність у виявленні закономірностей, на основі яких відбувається розвиток господарюючих суб'єктів. Закономірності економічного розвитку можливо виявити лише з врахуванням тимчасової динаміки, оскільки економічні процеси є нічим іншим, як економічним рухом, який здійснюється в економічному часі і просторі» [10]. Незважаючи на те, що завдання визначення впливу чинника часу на фінансовий стан підприємства авторами статті розв'язано, вони не вивчили взаємозв'язки між різними видами економічних циклів.

Дослідження функціонування економіки в часі за весь період економічної історії проведено і відображено в праці й доповіді Д. Норта [11; 12], отримало Нобелівську премію з питань економіки.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на численні дослідження, що стосуються функціонування та розвитку економічних систем у просторі й часі, феномен часу лишається одним із найзагадковіших чинників, який постійно змінює свою роль у прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях розвитку і серед різних класів соціально-економічних систем (людина – група – підпри-

ємство – національна економіка – світова економіка). Зважаючи на це, вивчення цього феномену потребує значно більшої глибини.

Метою дослідження є вивчення ролі часу в розвитку економічних систем.

Основні результати дослідження. Аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених [1–12] стосовно ролі чинника часу в розвитку економічних систем дозволяє виявити його двояку феноменологічну природу. Так, на різних рівнях розвитку економічних систем спостерігається різна швидкість протікання економічних процесів (люди по-різному реагують на зовнішні чинники впливу в силу свого темпераменту, зважаючись на придбання товару, різні групи людей реалізують різні завдання та з різною швидкістю, підприємства мають різні показники швидкості протікання товарообороту, національні економіки мають різні темпи економічного зростання, так само як і світова економіка в часовому вимірі тощо). Це означає, що для окремо взятого класу економічної системи характерна своя швидкість їх протікання у часі, але різна швидкість можлива і для різних окремо взятих соціально-економічних систем в межах одного класу! Можна зробити припущення, що така відмінність у швидкості протікання економічних процесів і провокує кризові явища на усіх рівнях їх прояву [7].

Водночас слід брати до уваги й чинники впливу на швидкість протікання економічних процесів. Так, Д. Норт у своїй доповіді «Функціонування економіки в часі» зазначав: «Швидкість економічних змін залежить від інтенсивності процесу пізнання, а їх спрямування – від очікуваних вигід, пов'язаних із надбанням тих чи інших знань» [11]. Розуміння ним економічних змін у світі знайшло своє подальше відображення в праці [12].

Зрозуміло, що всі змінні і параметри економічної системи постійно змінюються. Отже, з плином часу змінюється величина критичних точок і місце економічної системи щодо цих точок. Звідси впливає очевидний висновок: універсальні рекомендації для всіх економік і в усі часи неможливі. На перший погляд, такий висновок цілком природний. Однак це не так [1, 23].

З плином часу в економічній системі відбувається два взаємно протилежних процеси. З одного боку – впорядкування, що виникає за рахунок побудови організаційної структури, ідентифікації бізнес-процесів, з іншого – зростання ентропії, основним джерелом якої є зовнішнє середовище організації, тобто окремі частини підсистем починають розвиватись з різними швидкостями. Це може бути викликано і об'єктивними причинами, пов'язаними з необхідністю надання окремим частинам системи (підсистем) певної самостійності, в іншому випадку вони будуть не здатні вирішувати завдання, що стоять перед ними [8, 63]. Те ж саме, на нашу думку, характерне й для процесів функціонування та розвитку різних класів соціально-економічних систем.

Така двоякість феномену часу позначається й на зміні його властивостей (табл. 1).

Завдяки своїм властивостям, час характеризує не тільки кількісні, але й якісні зміни в стані різних видів матерії. Не є винятком економічні процеси. Саме час дає можливість виміряти будь-які форми руху і різномірні процеси, з'ясувати внутрішні зміни в стані досліджуваних об'єктів, проникнути в сутність економічних явищ і процесів, зрозуміти закономірності їх розвитку.

Таблиця 1. Двояка природа феномену часу у його властивостях відносно функціонування та розвитку економічних систем, авторська розробка

Властивості часу у класичному розумінні	Властивості часу в неокласичному розумінні*
1. Однорідність – рівноправність усіх його моментів.	1. Різномірність – швидкість протікання часу в різних системах є різною.
2. Незворотність – його хід від минулого через теперішнє до майбутнього, неможливість повернення в минуле.	2. Зворотність – його хід у майбутнє від теперішнього до минулого (змінена спіраль часу).
3. Одновимірність – для фіксації положення події в часі достатньо однієї величини.	3. Відносність одновимірності – виміряти проміжок часу можливо лише порівнявши його з тривалістю іншої події.
4. Безперервність – здатність до постійного існування.	4. Зупинність – здатність призупиняти настання події.
5. Упорядкованість – здатність подій послідовно змінювати одна одну.	5. Хаотичність – здатність подій змінювати одна одну в різному порядку.
6. Односпрямованість – розгортання подій у часі в одному напрямку.	6. Різноміспрямованість – розгортання подій у часі в різних напрямках.

* пояснення властивостей часу в новому розумінні є предметом окремої наукової статті, тому тут наведено лише тезове роз'яснення.

Економічні функції, що виконує час, у класичному розумінні найчастіше мають речову природу [3, 292–308]:

1. Простір людського розвитку. Її характеризують такі властивості часу, як односпрямованість, одновимірність, упорядкованість, безперервність і необоротність.

2. Кількісна міра різних речей. Її характеризують такі властивості, як одновимірність та упорядкованість.

3. Характеристика якості проходження економічних процесів. При цьому використовуються властивості однорідності, одновимірності і безперервності часу.

4. Якісна характеристика різних товарів і послуг. Тут використовуються властивості необоротності й односпрямованості часу.

5. Кількісна і якісна характеристики динаміки економічного руху (розвитку). При цьому використовуються властивості безперервності і необоротності часу.

6. Середовище ритмічності економічних процесів. Його характеризують такі властивості, як безперервність і незворотність часу.

Урахування чинника часу для оцінки та прогнозування розвитку економічних процесів має велике значення. Так, «темпоральний аналіз системи повинен у першу чергу починатися з виділення в даній економічній системі протікаючих в ній тимчасових процесів, тобто визначення бізнес-процесів з урахуванням параметра часу, а також динаміки цих процесів. Основними інструментами в цій ситуації є: кореляційно-регресійний аналіз і динамічне програмування. Потім необхідно провести дослідження швидкості протікання цих процесів і можливості їх синхронізації. Особливо це важливо для підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства. Це пов'язано з тим, що необхідно синхронізувати життєвий цикл розвитку організації з життєвими циклами товарів і послуг, що випускаються даною організацією» [8, 61–62].

Прояв нехарактерних часу функцій та його двояка природа у нових властивостях відносно розвитку економічних систем спричиняють виникнення кризових явищ і порушення циклічності розвитку економічних процесів, що спостерігається впродовж останніх 5–7 років у світовій економіці.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Феномен часу в розвитку економічних систем лишається не до кінця вивченим явищем в економічній теорії. Це пояснюється його двоякою природою і зміною властивостей під тиском внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на процес функціонування економічних систем.

Різна швидкість розгортання економічних процесів у часі в економічних системах різного класу спричиняє загострення кризових ситуацій, зростання частоти їх виникнення та глибини прояву.

Подальші розвідки мають бути спрямовані на розкриття взаємозв'язку між темпами економічного зростання у світовій економіці та окремих країнах світу з метою виявлення ентропії соціально-економічних систем.

1. Балацкий Е.В. Понятие времени в экономической науке // Вестник Российской академии наук. – 2005. – №3, Т. 75. – С. 224–232.
2. Бич А.М. Природа времени: Гипотеза о происхождении и физической сущности времени. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Астрель, 2002. – 288 с.
3. Васильева Т.А. Фактор часу і його вплив на економічні показники // Економіка підприємства: Підручник / Т.А. Васильева, С.В. Леонов, Л.Г. Мельник, Ю.М. Дерев'яноко; За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2012. – С. 292–308.
4. Григорьев В.П. Время как фактор развития информационной экономики и повышения конкурентоспособности производства // Проблемы современной экономики. – 2002. – №3/4 // www.m-economy.ru.
5. Дерев'яноко Ю.М. Тенденції аналізу фактору часу у сучасних економічних дослідженнях // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №3. – С. 133–139.
6. Кожевникова Н.В. Фактор времени в системе экономической устойчивости хозяйствующих субъектов: Дис... канд. экон. наук: 08.00.01. – Йошкар-Ола, 2004. – 154 с.
7. Кривов'язюк І.В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід: Монографія. – Луцьк: ЛНТУ, 2012. – 392 с.
8. Полещук В.И. Исследование времени экономической системы // Проблема времени в культуре, философии и науке: Сборник науч. трудов / Под ред. В.С. Чуракова. – Серия: Библиотека времени. Вып. 3. – Шахты: ЮРГУЭС, 2006. – С. 61–63.
9. Субботин А.И. Философско-методологические проблемы моделирования времени: когнитивный подход // Южно-российский форум. – 2012. – №1. – С. 128–138.
10. Шевченко Т.Є., Удовіченко К.Ю. Вплив фактору часу на фінансовий стан підприємства // Ефективна економіка. – 2012. – №12 // www.economy.nayka.com.ua.
11. North, D.C. (1993). Economic Performance through Time. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 9, 1993 // nobelprize.org.
12. North, D.C. (2010). Understanding the Process of Economic Change. Princeton University Press. 200 p.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.